

## บทที่ ๒

### ความเป็นมาและวิธีปฏิบัติของพุทธมามกะในสมัยพุทธกาล

การศึกษาวិเคราะห์ความเป็นพุทธมามกะในสังคมไทย สำหรับบทที่ ๒ ความเป็นมาและวิธีปฏิบัติของพุทธมามกะในสมัยพุทธกาล ผู้วิจัยจะศึกษาในหัวข้อดังต่อไปนี้ คือ ๑) ความหมายของพุทธมามกะและอุบาสก อุบาสิกา ๒) ความเป็นมาของอุบาสก อุบาสิกา ๓) คุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกา ๔) วิธีปฏิบัติของอุบาสก อุบาสิกา ๕) ประเพณีและความสำคัญของอุบาสก อุบาสิกา ๖) ธรรมเนียมที่ทรงแสดงแก่อุบาสก อุบาสิกา ๗) สรุป โดยมีรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

#### ๒.๑ ความหมายของพุทธมามกะและอุบาสก อุบาสิกา

ก่อนจะศึกษาความเป็นมาและวิธีปฏิบัติของพุทธมามกะ ในเบื้องต้นผู้วิจัยขอกล่าวถึงคำว่า “พุทธมามกะ” ไว้ก่อนว่า ในสมัยพุทธกาลคำว่า พุทธมามกะ ยังไม่มีการใช้คำนี้ สมัยนั้นผู้ที่ได้พบหรือได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจะเกิดความศรัทธาเลื่อมใส พวกหนึ่งได้ทูลขอบวชเรียกว่า ภิกษุ เป็นสาวกฝ่ายบรรพชิต อีกพวกหนึ่งได้เปล่งวาจาประกาศตนกล่าวคำถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ คือเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก ผู้ชายจะเรียกว่า “อุบาสก” ส่วนผู้หญิงเรียกว่า “อุบาสิกา” เป็นสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ สำหรับในปัจจุบันคำว่า พุทธมามกะ เป็นคำที่ใช้เรียก ผู้ประกาศตนว่านับถือพระพุทธศาสนา ถือเอาพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ

คำว่า อุบาสก มีปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ใกล้พระนครกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้งนั้นแล พระเจ้ามahanamakasya เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทรงอภิเษกแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงจะชื่อว่าอุบาสก” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ‘มหาบพิตร บุคคลผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นอุบาสก’<sup>๑</sup>

จากพุทธพจน์นี้ อุบาสก คือ บุคคลผู้นับถือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ

---

<sup>๑</sup> ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓๓/๕๕๓.

คำว่า อุบาสิกา มีปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ดังนี้ “ที่ชื่อว่า มีวาจาที่เชื่อได้ คือ เป็นสตรีผู้บรรลุนิพพาน ผู้ตรัสรู้ธรรม ผู้เข้าใจศาสนาดี ชื่อว่าอุบาสิกา ได้แก่ หญิงผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ผู้ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ผู้ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ”<sup>๒</sup>

จากพุทธพจน์นี้ อุบาสิกา คือ สตรีผู้นับถือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

คำว่า อุบาสก อุบาสิกา หมายถึง “ชาย หญิง ผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย, คนใกล้ชิดพระศาสนา, ศฤงคารผู้ชาย ผู้หญิง ที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนา โดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ”<sup>๓</sup>

ส่วนคำว่า พุทธมามกะ ให้ความหมายว่า “ผู้ถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นของเรา, ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน, ผู้ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา”<sup>๔</sup>

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒ ให้ความหมายของคำว่า อุบาสก อุบาสิกา ว่า “อุบาสก อุบาสิกา หมายถึง ศฤงคาร ผู้ชาย ผู้หญิง ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง”<sup>๕</sup>

หนังสือศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา ให้ความหมายของคำว่า พุทธมามกะ ว่า “ผู้ประกาศตนแสดงว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธเจ้าเป็นของตน เป็นการแสดงตนให้ปรากฏว่ายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาประจำชีวิตของตน เรียกว่า พุทธมามกะ”<sup>๖</sup>

สรุปได้ว่า จากความหมายทั้งหมดดังกล่าว คำว่า พุทธมามกะ จึงเป็นไวยากรณ์<sup>๗</sup> ของคำว่า อุบาสก อุบาสิกา มีความหมายคล้ายกัน เหมือนกัน เป็นคำที่ใช้แทนกัน หมายถึง ผู้ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งตลอดไป

## ๒.๒ ความเป็นมาของอุบาสก อุบาสิกา

ความเป็นมาของ อุบาสก อุบาสิกาในสมัยเริ่มแรกนั้น เกิดจากหลายเหตุการณ์ต่างสถานที่ต่างเวลา แบ่งตามลักษณะประวัติความเป็นมาของอุบาสก อุบาสิกา ได้ดังนี้

<sup>๒</sup> วิมพา. (ไทย) ๑/๖๓๔/๔๗๖.

<sup>๓</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๕๖๓-๕๖๔.

<sup>๔</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๒.

<sup>๕</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๘๕.

<sup>๖</sup> ขำเรือง วุฒิจันทร์ และคณะ, ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา (แก้ไขปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๘.

<sup>๗</sup> ไวยากรณ์ หมายถึง คำที่มีรูปต่างกันแต่มีความหมายคล้ายกัน หรือคำสำหรับเรียกแทนกัน.

### ๒.๒.๑ อุบาสก ผู้ถึงรตนะ ๒ (คู่แรกในโลก)

หลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ได้ทรงประทับเสวยวิมุตติสุข<sup>๔</sup> เป็นเวลา ๗ สัปดาห์ ในสัปดาห์สุดท้าย ได้เสด็จประทับนั่ง ณ รมัณเฑียรมาตนะ หรือไม้เกด ขณะนั้นมีพ่อค้า ๒ คน คือ ตปุสสะและภัลลิกะ เป็นพี่น้องกัน เดินทางผ่านมาพบพระพุทธรองค์ ได้เกิดความเลื่อมใสในอภิวายข้าวสัตตมุงและสัตตูก้อน<sup>๕</sup> พระพุทธรองค์ทรงรับด้วยบาตรที่ทำวมหาราชทั้ง ๔ ถวายแล้วทรงทำภักติก<sup>๖</sup>

เมื่อเสร็จภักติกแล้วทรงสนทนาธรรมกับพ่อค้า ๒ พี่น้อง ทั้งสองมีความเลื่อมใสขอปฏิญาณตนถึงพระพุทธรเจ้า และพระธรรมเป็นสรณะตลอดชีวิต ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกคู่แรกในโลกที่เข้าถึงรตนะ ๒ คือ พระพุทธร และพระธรรม ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ดังนี้

ตปุสสะและภัลลิกะ ได้กราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมเป็นสรณะ ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ตปุสสะและภัลลิกะนั้น ได้เป็นเทววจิกอุบาสก (ผู้กล่าววาจาถึงรตนะ ๒ ว่าเป็นสรณะ) เป็นพวกแรกในโลก<sup>๗</sup>

### ๒.๒.๒ อุบาสก ผู้ถึงรตนะ ๓ (คนแรกในโลก)

สมัยพุทธกาล ในเมืองพาราณสี มีกุลบุตรคนหนึ่งชื่อว่า ยสะ เป็นบุตรของเศรษฐี คั้นหนึ่ง ได้เห็นกิริยาอาการของนางบำเรอบริวารเป็นไปต่างๆ อาทิ บางคนนอนผ้าผ่อนหลดลุ่ย น้ำลายไหล เป็นต้น จึงเกิดความสังเวชสลดใจ เปล่งอุทานว่า ‘ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ’ จึงเดินออกไปทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ขณะนั้น พระพุทธรเจ้าเสด็จเดินจงกรมอยู่ ได้ยินเสียงอุทานนั้น จึงตรัสเรียกว่า ‘ที่นี่ไม่วุ่นวายหนอ ที่นี่ไม่ขัดข้องหนอ จงมาที่นี่เถิด เราจักแสดงธรรมแก่เธอ’ ยสะกุลบุตรได้ยินพระดำรัสเช่นนั้นจึงเข้าไปถวายบังคม พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาชื่อ อนุปพุทฺธิกา คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม เพื่อพอกจิตของยสะให้ออกไกลจากจากความยินดีในกามปราศจากนิรวณ<sup>๘</sup> แล้วทรงแสดงอริยสัจ ให้ยสะฟัง เมื่อจบพระธรรมเทศนา ยสะได้บรรลุโสดาปัตติผล<sup>๙</sup>

<sup>๔</sup> วิมุตติสุข หมายถึง สุขเกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะและปวงทุกข์, ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิณี, ๒๕๕๖), หน้า ๓๗๘.

<sup>๕</sup> สัตตมุง สัตตูก้อน หมายถึง ข้าวตู, ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๗.

<sup>๖</sup> ภักติก หมายถึง การบริโภคอาหาร.

<sup>๗</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๑๐.

<sup>๘</sup> นิรวณ หมายถึง สิ่งที่ยึดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม.

<sup>๙</sup> โสดาปัตติผล หมายถึง การเข้าถึงกระแสสุณิพพาน ทำให้เปลี่ยนจากปุถุชนเป็นโสดาบัน.

ฝ่ายเศรษฐีบิดาของยสกุลบบุตร ได้ออกติดตามไปยังที่ต่างๆ จนไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พบรองเท้าที่ยสกุลบบุตรถอดไว้และจำได้ จึงเข้าไปหาพระพุทธองค์ ลำดับนั้นพระพุทธเจ้า ทรงแสดงอนุพุพิกขา และอริยสัจ เมื่อฟังจบแล้วเศรษฐีบิดาของยสกุลบบุตร ได้ดวงตาเห็นธรรม ได้แสดงตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต ดังปรากฏใน ปัพพัชชากถา ดังนี้

เศรษฐีคบหาบิดาของยสกุลบบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็น อุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” เศรษฐีคบหานี้ ได้เป็นเตวาจิกอุบาสก (ผู้กล่าวถึงรัตนะทั้ง ๓ ว่าเป็นสรณะ)<sup>๑๔</sup>

### ๒.๒.๓ อุบาสิกา ผู้ถึงรัตนะ ๓ (คู่แรกในโลก)

เมื่อยสกุลบบุตรได้ฟังพระธรรมเทศนาที่สอนอนุพุพิกขาและอริยสัจ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดง แก่บิดาซ้ำอีก ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์หมดสิ้นอาสวกิเลสในขณะนั้น เศรษฐีไม่ทราบว่ายศของตน ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงขอร้องให้กลับ พระพุทธองค์ตรัสว่า ยสกุลบบุตรบรรลุพระอรหันต์แล้ว ไม่สมควรจะกลับไปครองเรือนอีกต่อไป เศรษฐีฟังพระดำรัสแล้วกล่าวสรรเสริญว่า เป็นลาภอันประเสริฐของยสยะ แล้วได้กราบทูลเชิญพระศาสดาเสด็จรับภัตตาหารที่เรือนของตนในวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์ทรงรับคำอาราธนา เมื่อเศรษฐีได้ทูลลากลับไปแล้ว ยสกุลบบุตรได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์ประทานอนุญาตให้อุปสมบทด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา<sup>๑๕</sup> ด้วยพระวาจาว่า ‘จงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด’ โดยมีได้ตรัสว่า เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ เพราะยสยะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์หมดสิ้นอาสวกิเลสแล้ว

เช้าวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมด้วยพระสาวกไปยังเรือนเศรษฐี ประทับบนอาสนะที่จัดแต่งไว้อย่างดี ขณะนั้นมารดาและอดีตภริยาของพระยสยะเข้าเฝ้ากราบทูล พระพุทธองค์ ทรงแสดงอนุพุพิกขา และอริยสัจ ๔ จบแล้ว ทั้ง ๒ ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วได้แสดงตนเป็นอุบาสิกา ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งตลอดไป ดังปรากฏใน ปัพพัชชากถา ดังนี้

มารดาและภรรยาเก่าของท่านพระยสยะ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้ง หม่อมฉันทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำ หม่อมฉันทั้งสอง ว่าเป็นอุบาสิกาผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” มารดาและอดีตภริยาขอพระยสยะนี้แล ได้เป็นเตวาจิกอุบาสิกา (ผู้กล่าวถึงรัตนะทั้ง ๓ ว่าเป็นสรณะ)<sup>๑๖</sup>

<sup>๑๔</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๔.

<sup>๑๕</sup> เอหิภิกขุอุปสัมปทา หมายถึง วิธีอุปสมบทแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานด้วยพระองค์เอง.

<sup>๑๖</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๙/๓๗.

จึงกล่าวได้ว่าอุบาสก อุบาสิกากลุ่มแรกๆ เกิดขึ้นนั้นมาจากการที่บุคคลเหล่านั้นได้พบ พระพุทธเจ้า และฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว เกิดความเลื่อมใสยินดี จิตตั้งอยู่ในสภาวะ ดังที่ตปุสสะและภัลลิกะพ้อคำสองพี่น้อง ที่เปล่งวาจาขอให้พระผู้มีพระภาคทรงจำว่าเป็นอุบาสก ผู้มอบชีวิตถึงสภาวะ อีกกลุ่มหนึ่ง ได้บรรลุปัจจกตธรรม หมายถึง ผู้ได้ดวงตาเห็นธรรม มีปัญญารู้เห็น ความจริงว่า สิ่งใดก็ตามมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา และประกาศตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา ดังที่ บิดาและมารดาของพระยสะ เป็นต้น

## ๒.๓ คุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกา

### ๒.๓.๑ คุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกา

ว่าด้วยคุณสมบัติของอุบาสก ได้มีปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค มหาวรรคสูตร ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้นนั้น เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงชื่อว่า เป็นอุบาสก ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มหาบพิตร บุคคลถึง พระพุทธเจ้าเป็นสภาวะ ถึงพระธรรมเป็นสภาวะ และถึงพระสงฆ์เป็นสภาวะ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นอุบาสก ”<sup>๑๗</sup>

จากพุทธพจน์นี้ พระเจ้ามหานามะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า บุคคลมีคุณสมบัติอย่างไร จึงจะเรียกว่าเป็น อุบาสก พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ผู้ถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม และถึงพระสงฆ์ เป็นสภาวะ นั้นหมายถึง ผู้นับถือพระพุทธเจ้า มีพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสภาวะ

นอกจากนี้พระพุทธเจ้า ยังได้กล่าวถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กับเรื่องยัญญ<sup>๑๘</sup> ดังนี้

กฏกัณฑ์พราหมณ์ ทูลถามว่า “ท่านพระโคตม มียัญญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และ มีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญญสมบัติ ๓ ประการมืองค์ประกอบ ๑๖ กวา นิตยทานที่ทำสืบกันมาและกว่าวิหารทานนี้” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีอยู่ พราหมณ์” เขาทูลถามว่า “ท่านพระโคตม ยัญญนั้นเป็นอย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ยัญญของ บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใส ถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสภาวะ นี่เป็นยัญญ ซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มาก”<sup>๑๙</sup>

ดังนั้น อุบาสกผู้นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ย่อมมีอานิสงส์มากดังพุทธพจน์

<sup>๑๗</sup> ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓๓/๕๕๓.

<sup>๑๘</sup> ยัญญ หมายถึง การบูชา.

<sup>๑๙</sup> ที.ส. (ไทย) ๙/๓๕๑/๑๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้อธิบายคำว่า พระรัตนตรัย คือ “แก้ว ๓ ดวง สิ่งมีค่าและเคารพบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน มี ๓ อย่าง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์”<sup>๒๐</sup> ส่วนคำว่า สรณะ ๓ หรือ ไตรสรณะ คือ “การน้อมใจระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยนั้น เข้าใจความหมายอย่างถูกต้อง และยึดถือเป็นหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติหรือเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต โดยยังใจจากอกุศลและนำจิตเข้าสู่กุศล เรียกว่า สรณคมน์, ไตรสรณคมน์ หรือ ไตรสรณาคมน์”<sup>๒๑</sup>

จากหนังสือ ธรรมศึกษา ชั้นตรี ได้อธิบายคำว่า พระรัตนตรัย คือ “รัตนะ แปลว่า แก้ว หมายถึง พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ที่เรียกว่า รัตนะ เพราะเป็นสิ่งประเสริฐ มีค่าสูงสุด และหาได้ยาก ก่อให้เกิดความเคารพ เป็นความสุข ความอบอุ่นใจของผู้ที่นับถือทั้ง ๓ นี้ รวมเรียกว่า พระรัตนตรัย ดังนี้

(๑) พระพุทธ ได้แก่ พระพุทธเจ้า คือ ผู้ตรัสรู้ดีโดยชอบด้วยพระองค์เอง แล้วทรงมีพระมหากรุณาธิคุณทรงสอนให้ผู้อื่นรู้ตามด้วย

(๒) พระธรรม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกรวมกันว่า พระธรรมวินัย แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ ปรีชาธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม

(๓) พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใสออกบวช ปฏิบัติตามคำสอนนั้นอย่างเคร่งครัด เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็สอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย พระสงฆ์มี ๒ ประเภท คือ อริยสงฆ์ และสมมติสงฆ์<sup>๒๒</sup>

### ๒.๓.๒ การเข้าถึงสรณะของอุบาสก อุบาสิกา

ในงานวิจัยของนายรังษิ สุพนธ์ ได้กล่าวถึง “การเข้าถึงสรณะ มี ๒ แบบ มีลักษณะ ดังนี้

(๑) การเข้าถึงสรณะแบบโลกุตตระ

การเข้าถึงสรณะแบบนี้ ผู้เข้าถึงมีจิตเข้ากระแสนิพพาน เป็นจิตของอริยบุคคลผู้เห็นสัจจะตัดขาดอุปกิเลส<sup>๒๓</sup> เข้าถึงพระรัตนตรัยในขณะที่แห่งมรรค จิตของผู้เข้าถึงจะยึดเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ สามารถทำลายกิเลสอันเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุมรรคผลขั้นต้นได้ พร้อมกับได้สำเร็จอริยมรรค คือ มีความเห็นชอบในอริยสัจ ๔ ว่ามีการเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดาตามธรรมชาติของ

<sup>๒๐</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๓๓๙.

<sup>๒๑</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๔.

<sup>๒๒</sup> คณะกรรมาธิการสำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ธรรมศึกษา ชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙.

<sup>๒๓</sup> อุปกิเลส หมายถึง โทษเครื่องเศร้าหมอง สิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองขุ่นมัว, ดูรายละเอียดในพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๕๖๖.

สรรพสิ่ง บุคคลผู้พึงธรรมจบแล้วในทันทีได้บรรลุมรรคผล มีบุคคลผู้ได้เข้าถึงสรณะด้วยวิธีนี้ เช่น เศรษฐีบิดาของพระยสะ ภายหลังที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้ว ก็บรรลุมรรคผลในทันที คือ สำเร็จเป็นพระโสดาบัน จึงถือว่าเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา การเข้าถึงสรณะของบุคคลผู้บรรลุ มรรคผลย่อมสำเร็จในขณะบรรลุธรรม แต่ก็ยังมีการประกาศตนเป็นอุบาสก โดยกล่าวคำถึง พระรัตนตรัย

## (๒) การเข้าถึงสรณะแบบโลกียะ

การเข้าถึงสรณะแบบนี้ ผู้ประกาศตนถึงสรณะ จะต้องข่มกิเลสที่เป็นอันตรายต่อการ เข้าถึงสรณะให้ได้ โดยยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ มีจิตเกิดศรัทธาความเชื่อในพระรัตนตรัย ว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุด และมีปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิเห็นชอบในพระรัตนตรัย การที่ปุถุชนทั้งหลาย ถึงโลกียสรณะ ได้แก่ การเกิดมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีสัมมาทิฐิ ที่เรียกว่า ทิฏฐุชกรรม (การทำความเห็นให้ตรง) ซึ่งมีศรัทธาเป็นมูล”<sup>๒๔</sup>

นอกจากการเข้าถึงสรณะทั้ง ๒ แบบ ข้างต้นแล้ว จากหนังสือ ๗๕ อุบาสก พุทธสาวก ยังได้กล่าวถึง “การเข้าถึงพระรัตนตรัย อีก ๖ แบบ ดังต่อไปนี้

(๑) วิธีสมาทาน เหมือนอย่างตปุสสะและภัลลิกะพ้อคำสองพี่น้อง ที่กล่าวว่า “ข้าพระองค์ ทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมเป็นสรณะ ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ ทั้งสองว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ดังปรากฏใน พระวินัยปิฎก มหาวรรค ดังนี้

พ้อคำ ๒ คน ชื่อตปุสสะและภัลลิกะ เดินทางไกลจากอุกกกลชนบทมาถึงที่นั่น ขณะนั้นเหวดา ผู้เป็นญาติร่วมสายโลหิตของตปุสสะและภัลลิกะ ได้กล่าวว่า “ท่านผู้นิรทุกข์ พระผู้มีพระภาค พระองค์นี้ เมื่อแรกตรัสรู้ประทับอยู่ ณ คงคันทราชาตนะ ท่านทั้งสองจงไปต้อนรับพระองค์ ด้วยข้าวตุงผงและข้าวตูก้อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเถิด การบูชาของท่านทั้งสองจักเป็นไปเพื่อประโยชน์ สุขสันต์กาลนาน” ต่อมา ตปุสสะและภัลลิกะ ได้ถือข้าวตุงผงและข้าวตูก้อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วกราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึง พระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมเป็นสรณะ ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิต”

(๒) วิธียอมเป็นศิษย์ เหมือนอย่าง พระมหากัสสปะเถระ แปลงวาจาว่า “พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก” ดังใน พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค จีวรสูตร ดังนี้

<sup>๒๔</sup> รังษี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

ผมเมื่อบวชแล้วขณะที่เดินทางไกล ได้พบพระผู้มีพระภาคซึ่งประทับนั่งอยู่ที่พหุบุตตเจดีย์ ระหว่างกรุงราชคฤห์กับบ้านนาถนาค ครั้นพบแล้วผมได้มีความคิดว่า ‘เราพบพระศาสดา ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย เราพบพระสุคตก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย เราพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย’ ท่านผู้มีอายุ ผมนั้นได้น้อมศีรษะลงแทบ พระบาทของพระผู้มีพระภาค ณ ที่นั้นเอง กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”<sup>๒๕</sup>

ประวัติพระมหากัสสปะเถระโดยสังเขป เดิมชื่อว่า ปิปลิ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อมหาติตตะ ใกล้กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ บิดามารดาอยากให้ท่านมีภรรยา แต่ท่านปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่า เมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ท่านจะปรนนิบัติดูแล หากว่าท่านพ่อแม่ทั้งสองตายแล้ว ท่านก็จะออกบวช แต่พ่อแม่ก็ยังไมยอมแพ้คอยรบเร้าเรื่องแต่งงานอยู่บ่อยๆ ท่านจึงมอบทองแท่ง ๑,๐๐๐ แท่งให้ช่างทองปั้นรูปสตรีด้วยทอง มีความงดงาม สมบูรณ์พร้อมเครื่องประดับต่างๆ แล้วแจ้งมารดาว่าหากหาสตรีที่งดงามได้เท่าอย่างรูปทองคำนี้ก็จะยอมแต่งงาน หากหาไม่ได้ก็ไม่แต่งงาน มารดาจึงให้เหล่าพราหมณ์ไปสืบเสาะหา เหล่าพราหมณ์คิดว่าเมืองสาละมีสตรีที่มักเป็นที่ ชื่นชอบของพระราชา และได้พบนางภัททกาปิลานี มีหน้าตาเหมือนอย่างรูปปั้น จึงได้ส่งขนางเพื่อแต่งงานกับปิปลิมาณพ ทั้งปิปลิมาณพและนางภัททกาปิลานีต่างไม่ต้องการแต่งงาน ต่างคนต่างเขียนจดหมายบอกความตั้งใจของตนที่จะออกบวช แต่ก็ถูกผู้นำสารเปลี่ยนข้อความไปในทางความรักใคร่ ดังนั้นทั้งสองจำต้องแต่งงานกันโดยอยู่กันแบบฉันเพื่อน มีใช้แบบสามีภรรยา จนกระทั่ง บิดามารดาตายแล้ว ปิปลิมาณพจึงคิดจะออกบวชโดยตั้งใจยกทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้นางภัททกาปิลานี ซึ่งนางก็คิดเช่นเดียวกัน ทั้งคู่จึงปลงผม นุ่งผ้าโยมผาด ถือบาตร และเดินออกจากเรือนไปพร้อมกัน แต่ได้คิดว่า ชายหญิงเมื่อบวชแล้วยังอยู่ใกล้กันเป็นการไม่ดีสำหรับผู้พบเห็น (ซึ่งจะคิดอกุศลจะเป็นบาปแก่คนเหล่านั้น) ดังนั้นจึงแยกกันที่ทางสองแพร่ง ขณะนั้นเกิดแผ่นดินไหว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบด้วยญาณว่า ‘บัดนี้ ปิปลิมาณพและนางภัททกาปิลานี ละทิ้งสมบัติอันประมาณมิได้ บวชอุทิศเรา กำลังคุณงามความดีของคนทั้งสองนั้นเมื่อแยกจากกันทำให้แผ่นดินไหว เราควรไปทำการสงเคราะห์คนทั้งสองนี้’ เมื่อท่านปิปลิได้เห็นพระพุทธรูป ก็คิดว่า คนผู้นี้เป็นศาสดาของเรา จึงน้อมตัวลงเดินเข้าไปหา ไหว้ ๓ ครั้ง แล้วกราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก” พระพุทธรูปทรงประทานอุปสมบทให้แก่ท่านด้วยโอวาท ๓ ข้อ คือ

๑. เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักมีหิริโอตตปละอย่างแรงกล้าในอันที่จะเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระ (ผู้แก่) ผู้ผนวช (ผู้บวชใหม่) และมีขณิมะ (ผู้ปานกลาง)

๒. เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเธอพึงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยกุศล เธอจะทำความดีนั้นทั้งหมดให้เกิดประโยชน์ ใส่ใจในธรรมนั้นทั้งหมด

๓. เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจะไม่ละกายคตาสติที่เป็นไปพร้อมกับกุศล

<sup>๒๕</sup> ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๘.



พระมหากัสสปะ บรรลุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ หลังบวชได้ ๗ วัน

(๓) วิธีทำพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น เหมือนอย่างพรหมายูพราหมณ์ กระทำผ้าห่ม เฉวียงปาประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แล้วเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า ‘ขอท่านทั้งหลาย จงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ข้าพเจ้าขอมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้นำทาง ขอมีพระธรรมเป็นผู้นำทาง ขอมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทาง’ ดังใน พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พรหมายูสูตร ดังนี้

พระสุรเสียงที่พระองค์ทรงสอนบริษัทให้เข้าใจได้ก็ออกไปนอกบริษัทนั้น คนทั้งหลาย ที่ท่านพระโคตมทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติเร้าใจให้อาจหาญกล้า ปล่อยขโมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว จึงลุกจากที่นั่งจากไปยังเหยี่ยวดูโดยไม่อยาก จากไป ต่างรำพึงว่า ‘เราได้เห็นท่านพระโคตมพระองค์นั้นทรงดำเนิน ประทับยืน เสด็จเข้า ละแวกบ้าน ประทับนั่งในละแวกบ้านกำลังเสวยพระกระยาหารในละแวกบ้าน เสวยเสร็จ แล้วก็ประทับนั่งในเสวยเสร็จแล้วทรงอนุโมทนา เสด็จกลับมายังพระอาราม เสด็จมาถึง พระอารามแล้วประทับนั่งอยู่ประทับอยู่ในพระอารามแล้ว ทรงแสดงธรรมในบริษัท ท่านพระโคตมพระองค์นั้นทรงพระคุณเช่นนี้ ๆ และทรงพระคุณยิ่งกว่าที่กล่าวแล้วนั้น’<sup>๒๖</sup>

เมื่ออุตรมาณพกล่าวอย่างนี้แล้ว พรหมายูพราหมณ์ลุกจากที่นั่งห่มผ้าเฉวียงปา ประนมมือ ไปทางทิศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แล้วเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า ‘ขอนอบน้อม พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ นั้น’<sup>๒๗</sup>

ประวัติพรหมายูพราหมณ์โดยสังเขป พรหมายูพราหมณ์อาศัยอยู่ในเมืองมิลลา วิเทชนบท ได้ยินกิตติศัพท์ของพระพุทธเจ้ามานานแล้ว เมื่อทราบว่าพระพุทธองค์เสด็จมา ต้องการ ไป เข้าเฝ้าแต่คิดว่าตนเองมีอายุมาก อีกทั้งคิดลังเลสงสัยว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงหรือไม่ จึงส่ง อุตรมาณพ ผู้เป็นลูกศิษย์ ไปดูว่าพระพุทธองค์มีลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการหรือไม่ อุตรมาณพได้เฝ้ามองพร้อมทั้งสังเกตอิริยาบถต่างๆ ของพระพุทธองค์อยู่ ๗ เดือน ได้รายงานให้ พรหมายูพราหมณ์ทราบว่า พระพุทธองค์มีลักษณะของมหาบุรุษครบถ้วน อีกทั้งไม่พบความประพฤติ ไม่ดีไม่งามของพระพุทธองค์เลย ดังนั้นพรหมายูพราหมณ์จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ถามปัญหา ๔ ข้อ คือ ๑) บุคคลเป็นพระอรหันต์ได้อย่างไร ๒) บุคคลมีคุณครบถ้วนได้อย่างไร ๓) บุคคลเป็นมุนี ได้อย่างไร ๔) บัณฑิตเรียกพระพุทธเจ้าว่าอะไร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบพราหมณ์ด้วยพระคาถา ว่า “ผู้ใดระลึกชาติก่อน ๆ ได้เห็นสวรรค์และอบายบรรลุถึงความสิ้นชาติผู้นั้นชื่อว่า เป็นมุนีผู้รู้ยิ่ง ถึงที่สุดมุนีนั่นย่อมรู้จักอันบริสุทธิ์อันพ้นจากราคะทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงเป็นผู้ละชาติ

<sup>๒๖</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

<sup>๒๗</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๘/๔๘๑.

และมรณะได้แล้วชื่อว่า มีคุณครบถ้วนแห่งพรหมจรรย์ชื่อว่าถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง บัณฑิตเรียก พระพุทธเจ้าว่า ผู้คงที่”<sup>๒๘</sup>

(๔) วิธีมอบตน เหมือนอย่างเช่น ผู้ปฏิบัติกรรมฐานทั้งหลาย ที่มอบตัวถวายแก่ พระพุทธเจ้า เพื่อนับถือเป็นอาจารย์ในการปฏิบัติ ด้วยการกล่าวว่า ‘นับแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้า ขอมอบตนถวายแด่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์’

(๕) วิธีถึงโดยกิจ เหมือนอย่างพระอริยเจ้าทั้งหลาย ที่เรียกว่า ถึงสรณะแบบโลกุตตระ อย่างพระยสสะที่ได้ฟังธรรม อนุปุปพิกา และ อริยสัจของพระพุทธเจ้าซ้ำ ๒ ครั้ง ได้บรรลุอรหัตตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์

(๖) วิธีกราบไหว้ (ถวายมือ) ได้แก่การทำความนอบน้อมอย่างสูงในพระรัตนตรัย ด้วยการ กล่าวอย่างนี้ว่า ‘นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ข้าพเจ้าขอทำการ กราบไหว้ การลูกรับ การประนมมือ การทำความนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย’”<sup>๒๙</sup>

### ๒.๓.๓ การขาดจากสรณะ

การขาดจากสรณะ มี ๒ แบบ ดังนี้

(๑) เพราะความตาย ย่อมขาดจากความนับถือพระรัตนตรัย แบบนี้ไม่มีโทษ

(๒) เพราะหันไปนับถือศาสนาอื่น ลัทธิอื่น ซึ่งไม่ใช่พระรัตนตรัย แบบนี้มีโทษ เพราะเท่ากับประพฤติดื้อต่อพระพุทธเจ้า ได้รับผลเป็นความเศร้าหมอง<sup>๓๐</sup>

สำหรับพระอริยบุคคลทั้งหลาย ย่อมไม่ขาดจากสรณะ เพราะมีความมั่นคงไม่หวั่นไหว แต่สำหรับปุถุชนอาจขาดจากสรณะได้ เพราะยังมีความสงสัยในพระรัตนตรัยอยู่

### ๒.๓.๔ อานิสงส์ของการถึงสรณะ

อานิสงส์ของการถึงสรณะ แสดงได้ ๒ แบบ ตามการเข้าถึงสรณะที่มี ๒ แบบ เช่นกัน คือ แบบโลกุตตระ และแบบโลกียะ ดังนี้

(๑) แบบโลกุตตระ ผู้เข้าถึงสรณะแบบนี้ ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ และหนทางแห่งความดับทุกข์ (มรรคมีองค์ ๘) เข้าถึงสภาวะความสงบทุกข์ ด้วยปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง บรรลุผลเปลี่ยนจากปุถุชนบุคคลเป็นอริยบุคคล ได้แก่ โสดาปัตติผล, สกทามิผล, อนาคามิผล และอรหัตตผล

<sup>๒๘</sup> ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๓-๓๙๕/๔๗๑-๔๘๗.

<sup>๒๙</sup> ปัญญา ใช้บางยาง, ๗๕ อุบาสก พุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๗.

<sup>๓๐</sup> ดูรายละเอียดใน ข.ขุ (ไทย) ๒๕/๑/๑๒.

(๒) แบบโลกียะ ผู้ถึงสรณะแบบนี้ และไม่ขาดจากสรณะนี้ ย่อมได้ผลเป็นสุคติภูมิ คือ ภูมิมนุษย์และสวรรค์เท่านั้น ไม่ตกไปทุคติภูมิ คือ อบายภูมิ ๔ (นรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ชนเหล่านั้นละกายมนุษย์ไปแล้ว ก็จักไม่เข้าถึงอบายภูมิ จักทำหมู่เทพให้บริบูรณ์”<sup>๓๑</sup>

### ๒.๓.๕ ความวิบัติของอุบาสก อุบาสิกา

พระไตรปิฎก กล่าวถึง อุบาสกผู้ถึงความวิบัติ<sup>๓๒</sup> ประกอบด้วยโทษ ๘ ประการ คือ

- (๑) ขวนขวายเพื่อไม่ให้ภิกษุทั้งหลายมีลาภหรือเสื่อมจากลาภ
- (๒) ขวนขวายเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ คือ ความฉิบหายสำหรับภิกษุทั้งหลาย
- (๓) ขวนขวายเพื่อให้ภิกษุอยู่ไม่ได้
- (๔) พูดตำราภิกษุทั้งหลาย
- (๕) ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกจากกัน
- (๖) เป็นผู้กล่าวโทษพระพุทธเจ้า
- (๗) เป็นผู้กล่าวโทษพระธรรม
- (๘) เป็นผู้กล่าวโทษพระสงฆ์<sup>๓๓</sup>

อุบาสก อุบาสิกา ผู้ประกอบด้วยโทษ ๘ ประการนี้ พระพุทธเจ้ามิให้ภิกษุคบค้าสมาคมด้วย ไม่ให้เข้าไปสู่ตระกูลของผู้นั้น เพื่อรับปัจจัย ๔ หรืออามิสอื่น ๆ หรือให้พัสตูล้างของของตนแก่เขา แม้ว่าเขาจะเป็นญาติ หรือบุคคลผู้ออกปากปวารณาก็ไม่ควรออกปากขอ หรือแม้เขาจะให้ด้วยตัวเอง ก็ไม่รับเอา

ดังนั้น ความเป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ มีความเข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ซึ่งมีทั้งบุคคลผู้เข้าถึงสรณะแบบอริยบุคคล กับแบบปุถุชน มีการเปล่งวาจาหรือประกาศตน ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ชื่อว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกา

### ๒.๔ วิธีปฏิบัติของอุบาสก อุบาสิกา

ว่าด้วยวิธีปฏิบัติของอุบาสก อุบาสิกา ได้มีปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค มหานามสูตร ดังนี้

#### ๒.๔.๑ วิธีปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยศีล

<sup>๓๑</sup> ดูรายละเอียดใน ขุ.ขุ (ไทย) ๒๕/๑/๑๓.

<sup>๓๒</sup> วิบัติ หมายถึง ความเสีย ความผิดพลาด ความบกพร่อง ลักษณะที่ไม่ดี.

<sup>๓๓</sup> วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕/๔๖.

พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพุทธพจน์ นี้ว่า

อนึ่ง ด้วยเหตุเพียงไร อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล “มหาบพิตร อุบาสกเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤตินิโคตติในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ และเว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล”<sup>๓๔</sup>

จากพุทธพจน์นี้ หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงสอนให้อุบาสก อุบาสิกา พึงปฏิบัติด้วยการเว้นขาดการกระทำ ๕ ประการ คือ รักษาศีล ๕ ได้แก่

- (๑) เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
- (๒) เว้นขาดจากการลักทรัพย์
- (๓) เว้นขาดจากการประพฤตินิโคตติในกาม
- (๔) เว้นขาดจากการพูดเท็จ
- (๕) เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา

#### อานิสงส์ ๑๐ ประการของผู้สมบูรณ์ด้วยศีล

มีปรากฏใน อากัณฐสูตร ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัส แล้วพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ด้วยปาติโมกข์สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายเถิด<sup>๓๕</sup>

จากพุทธพจน์นี้ แสดงว่าพระพุทธองค์ ทรงสอนให้บุคคลทั้งหลายเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล หมายถึง บรรพชิตสำรวมรักษาศีลปาติโมกข์ ส่วนคฤหัสถ์ คือ อุบาสก อุบาสิกา พึงสมาทานและรักษาศีล ๕ นั้นเอง พระพุทธองค์ได้กล่าวถึง อานิสงส์ของศีล ๑๐ ประการของผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ดังต่อไปนี้

๑. เป็นที่รัก ที่ชอบใจ ที่เคารพ ที่ยกย่อง
๒. ความไม่ลำบากด้วยปัจจัย ๔
๓. คนทำบุญ มีผลมาก

<sup>๓๔</sup> ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๙๑/๕๕๔.

<sup>๓๕</sup> อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๑/๑๕๖.

๔. ญาติ<sup>๓๖</sup>ที่ถูกกระลักถึง มีผลมาก
๕. มีสันโดษ เกิด
๖. มีขันติ เกิด
๗. มีอุเบกขา เกิด
๘. ไม่กลัวภัยและความหวาดเสียว
๙. ได้มาน ๔
๑๐. สำเร็จเป็นพระอรหันต์<sup>๓๗</sup>

## ๒.๔.๒ วิธีปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา

พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพุทธพจน์ นี้ว่า

อนึ่ง ด้วยเหตุเพียงไร อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา “มหาบพิตร อุบาสกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของตถาคตว่า ‘พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค’ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา”<sup>๓๘</sup>

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของตถาคตว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค’<sup>๓๙</sup>

จากพุทธพจน์ทั้ง ๒ นี้ หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงสอนให้อุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ มีศรัทธา, และให้เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระองค์ ดังปรากฏในพุทธพจน์ที่ได้ทรงกล่าวถึงปัญญาตรัสรู้ของพระองค์ ได้แก่ ความเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ มีวิชาและจรณะ เป็นต้น ที่เรียกว่า พุทธคุณ ๙ นั้นเอง

ศรัทธา ความเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล มี ๔ อย่าง ดังนี้

(๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม, เชื่อการกระทำ, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความดี ความชั่ว มีขึ้นในตน

<sup>๓๖</sup> ญาติ หมายถึง บิดามารดาของสามีและเครือญาติฝ่ายบิดามารดาของสามี หรือบิดามารดาของภรรยาและเครือญาติฝ่ายบิดามารดาของภรรยา.

<sup>๓๗</sup> ดูรายละเอียดใน อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๑/๑๕๖-๑๕๘.

<sup>๓๘</sup> ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๙๒/๕๕๔.

<sup>๓๙</sup> ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๙/๒๘๗.

เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่าเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคตโชค เป็นต้น

(๒) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

(๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

(๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๔ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงได้บำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง<sup>๔๐</sup>

### ๒.๔.๓ วิธีปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยจาคะ

พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพุทธพจน์ นี้ว่า

อนึ่ง ด้วยเหตุเพียงเท่าไร อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ “มหาบพิตร อุบาสกในธรรมวินัยนี้ มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทินมีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการให้ทานและการแจกทาน อยู่ครองเรือน ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ”<sup>๔๑</sup>

จากพุทธพจน์นี้ หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงสอนให้อุบาสกอุบาสิกา พึงเป็นผู้สละ หมายถึง “การเสียสละ การทำให้หมดจากตน การให้หรือยอมให้ หรือปล่อยวาง การสละกิเลส”<sup>๔๒</sup>

### ๒.๔.๔ วิธีปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา

พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพุทธพจน์ นี้ว่า

อนึ่ง ด้วยเหตุเพียงเท่าไร อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา “มหาบพิตรอุบาสกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น อุบาสกจึงเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา”<sup>๔๓</sup>

<sup>๔๐</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๐.

<sup>๔๑</sup> ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๙๓/๕๕๔.

<sup>๔๒</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐.

<sup>๔๓</sup> ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๙๔/๕๕๔.

จากพุทธพจน์นี้ หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงสอนให้อุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่มีปัญญาจะเป็นผู้ที่สามารถพิจารณาสิ่งทั้งปวงได้ตามความเป็นจริง เห็นความเกิดดับของสิ่งเหล่านั้น และสามารถลดละกิเลสได้ ตลอดถึงสามารถกำจัดกิเลสได้จนหมดสิ้น บรรลุธรรมเปลี่ยนจากปุถุชนบุคคลเป็นอริยบุคคล เข้าถึงความพ้นทุกข์ทั้งปวง คือ พระนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดตามหลักพระพุทธศาสนา

ปัญญา ๓ คือ ความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจเหตุผล รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ได้แก่

(๑) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา ปัญญาสืบแต่โยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นในตนเอง

(๒) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน ปัญญาเกิดแต่ปรโตโฆสะ

(๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ ปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแรกนั้น แล้วหมั่นมนสิการในปราสาธธรรม<sup>๔๔</sup>

ดังนั้น อุบาสก อุบาสิกา ผู้ได้ชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ บุคคลที่ประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้ คือ ๑) มีโยนิโสมนสิการ การพิจารณาอย่างแยบคาย ๒) มีการฟัง การศึกษาธรรมให้รู้ให้เข้าใจจากกัลยาณมิตร มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ๓) มีการปฏิบัติตามพุทธวิธี คือ เจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน

#### ๒.๔.๕ อุบาสกธรรม

อุบาสกธรรมนี้ ในสมัยพุทธกาลพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่า ธรรม ๕ ประการ มีปรากฏอยู่ใน พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต จันฑาลสูตร ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นอุบาสกจันฑาล เป็นอุบาสกเศร้าหมอง และเป็นอุบาสกนารังเกียจ ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๒) เป็นผู้ทุศีล ๓) เป็นผู้ถือมงคลต้นข้าว เชื่อมงคล ไม่เชื่อกรรม ๔) แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนา ๕) ทำอุปการนอกศาสนา...อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ เป็นอุบาสกจันฑาล เป็นอุบาสกเศร้าหมอง และเป็นอุบาสกนารังเกียจ<sup>๔๕</sup>

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นอุบาสกแก้ว เป็นอุบาสกปทุม และเป็นอุบาสกบุญทริก ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๒) เป็นผู้มีศีล ๓) เป็นผู้ไม่ถือมงคลต้นข้าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล ๔) ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนา

<sup>๔๔</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๙๖.

<sup>๔๕</sup> อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๙๒.

๕) ทำอุปการะในศาสนานี้ก่อน...อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้... เป็นอุบาสกแก้ว เป็นอุบาสกปทุม และเป็นอุบาสกบุณฑริก<sup>๔๖</sup>

จากพุทธพจน์ทั้ง ๒ นี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมให้เห็นถึงความประเสริฐ ๑๐ ประการ ของบุคคล หมายถึง อุบาสกผู้ประพฤติดนด้วยธรรมดังกล่าวทั้ง ๑๐ ประการ สามารถจัดอุบาสก ตามธรรมที่ตนประพฤติ ได้เป็นอุบาสก ๒ แบบ คือ อุบาสกนารังเกียจ<sup>๔๗</sup> และ อุบาสกแก้ว

มีงานวิทยานิพนธ์ ได้กล่าวถึง ธรรมของอุบาสก ๕ ประการนี้ ไว้ ได้แก่

(๑) มีศรัทธา คือ มีความเชื่อ หมายถึง เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อในพระรัตนตรัย เชื่อในเรื่องกรรม

(๒) มีศีล คือ มีความประพฤติทางกาย ทางวาจาที่เรียบร้อย เป็นไปเพื่อให้ได้ สมานและ ปัญญา

ศีลที่พึงรักษา ได้แก่ (เน้นที่) ศีล ๕ หรือ ศีล ๘ หรือหากต้องการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด สามารถรักษาศีลของสามเณร สามเณรี คือ ศีล ๑๐ ก็ได้

(๓) ไม่ถืออวมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล คือ ไม่เชื่อมงคลต่างๆ ที่ไม่มีมูลความจริง แต่มีความเชื่อในเรื่องกรรม คือ มุ่งหวังผลจากการกระทำ

(๔) ไม่แสวงหาทักษิณียบุคคลภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตแห่งบุญ ภายนอกหลักพระพุทธศาสนาที่ผู้อื่นต่างศาสนาทำกัน เช่น การบวชบาลาลกล่าว แต่จะต้องมีความ ยึดมั่นในหลักความเชื่อในศาสนาพุทธเท่านั้น

(๕) ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา คือ ให้การสนับสนุนทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น หมายถึง ให้ความสำคัญเป็นขั้นต้น มีความชวนชวนที่จะให้การอุปถัมภ์ บำรุงพระพุทธศาสนาอยู่เสมอไม่ขาด เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของ พระพุทธศาสนาสืบไป

อุบาสก ผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการนี้ เรียกว่า อุบาสกรัตน คือ อุบาสกแก้ว หมายถึง อุบาสกผู้มีความประพฤติดีงามมีคุณธรรมประจำจิตใจอยู่เสมอ<sup>๔๘</sup>

## ๒.๕ ประเภทและความสำคัญของอุบาสก อุบาสิกา

### ๒.๕.๑ ประเภทของอุบาสก อุบาสิกา

<sup>๔๖</sup> อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๙๓.

<sup>๔๗</sup> อุบาสกนารังเกียจ หมายถึง อุบาสกชั้นเลว.

<sup>๔๘</sup> รังษี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๑-๑๒๒.



พระพุทธเจ้าทรงจำแนกอุบาสก อุบาสิกาเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) คฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาว ประพฤติพรหมจรรย์ ๒) คฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาว บริโศกคามอยู่ ดังปรากฏใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิการวรรค ดังนี้

จนทะ แม้หากว่าพรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์เหล่านี้ คือ ศาสดาเป็นผู้มั่นคง และภิกษุสาวกผู้เป็นเถระของศาสนานั้น เป็นผู้เฉียบแหลม แก่ล้าวกล้า บรรลุธรรมอันเกษม อาจกล่าวพระสัทธรรมได้โดยชอบ เมื่อนั้น พรหมจรรย์นั้นย่อมบริบูรณ์...ภิกษุณีสาวก ...อุบาสกสาวกของศาสนานั้น เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาว ประพฤติพรหมจรรย์...อุบาสกสาวกของศาสดา เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาว บริโศกคาม ...อุบาสิกาสาวกของศาสนานั้น เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาว ประพฤติพรหมจรรย์...อุบาสิกาสาวก เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาว บริโศกคาม...<sup>๔๙</sup>

จากพุทธพจน์ อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนี้ จึงแบ่งเป็น ๒ ประเภท<sup>๕๐</sup> ดังนี้

(๑) อุบาสก อุบาสิกาที่เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาว ประพฤติพรหมจรรย์ คือ อุบาสก อุบาสิกาที่บรรลุนาคามีผล เป็นผู้ปราศจากกามราคะ แต่มิได้บวชเป็นบรรพชิต ไม่ข้องเกี่ยวกับเมถุน มีจิตตคฤหบดีอุบาสก นางนันทมาตาอุบาสิกา และนางมาติกมาตาอุบาสิกา เป็นต้น

(๒) อุบาสก อุบาสิกาที่เป็นคฤหัสถ์บริโศกคาม คือ อุบาสก อุบาสิกาที่มีได้บวชเป็นบรรพชิต ยังครองเรือน ยังมีกามราคะยุ่งเกี่ยวกับเมถุนและการทำงานทั้งหลาย อุบาสก อุบาสิกาประเภทนี้นับตั้งแต่ ปุณฺณผู้ถึงพระรัตนตรัย มีศีล อริยสาวกสาวิกาโสตาบัน มีอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา เป็นต้น

ดังนั้นสรุปได้ว่า อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนี้ แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ และผู้ยังครองเรือน จะเห็นได้ว่าพระธรรมที่ทรงแสดงแล้ว ทำให้อุบาสก อุบาสิกาได้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสอน บ้างยังเป็นปุณฺณอยู่ บ้างสามารถบรรลุเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

### ๒.๕.๒ ความสำคัญของอุบาสก อุบาสิกา

ความสำคัญของอุบาสก อุบาสิกา ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ มีปรากฏใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิการวรรค ดังนี้

จนทะ ก็บัดนี้ เราเป็นศาสดาเกิดขึ้นแล้วในโลก ธรรมอันเรากล่าว ประกาศไว้ดี เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ เป็นธรรมที่เราผู้เป็นสมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เราทำให้สาวกทั้งหลายเข้าใจธรรมทั้งให้เข้าใจง่าย จนประกาศได้ดีทั่วถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็บัดนี้ เราเป็นศาสดาเป็นผู้มั่นคง...ภิกษุ...ภิกษุณี...อุบาสกสาวก...อุบาสิกาสาวก...บัดนี้พรหมจรรย์

<sup>๔๙</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๓/๑๓๒-๑๓๓.

<sup>๕๐</sup> ปัญญา ใช้บางยาง, ๔๖ อุบาสิกา พุทธสาวิกาในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๖.

ของเราบริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มันคงดี จนประกาศได้ดีทั่วถึง เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย<sup>๕๑</sup>

จากพุทธพจน์ข้างต้น แสดงว่า พรหมจรรย์สำเร็จ สมบูรณ์ เป็นประโยชน์ต่อชาวโลก ด้วยองค์ประกอบหลัก ได้แก่ พระพุทธเจ้าเป็นองค์พระศาสดา มีพระสัทธรรมที่ทรงประกาศแล้ว อย่างกว้างขวาง มีภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท รวมเรียกว่า พุทธบริษัท

ดังนั้น อุบาสก อุบาสิกา สมาชิกของพุทธบริษัท ๔ นี้ ในฐานะสาวกของพระศาสดา นอกจากผู้ปฏิบัติตนเองเพื่อออกจากทุกข์แล้ว ยังเป็นผู้เผยแผ่ ผู้สืบทอด ผู้เป็นแบบอย่างแห่ง พระพุทธศาสนาจากสมัยพุทธกาล จนมาถึงในปัจจุบัน คือ พระพุทธศาสนา ที่ได้แพร่หลายไปทั่วโลก ช่วยผู้คนมากมายที่ปฏิบัติตามและสู่ความพ้นทุกข์ได้ จึงนับว่า อุบาสก อุบาสิกามีความสำคัญ

จากการที่พระเจ้ามหานามศากยะได้ทรงถามเรื่องอุบาสกนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงให้ คำอธิบายถึงเรื่องอุบาสกไว้อย่างชัดเจน ดังต่อไปนี้ ๑) คุณสมบัติของความเป็นอุบาสก อุบาสิกา หมายถึง ผู้ที่เข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ๒) ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล หมายถึง ผู้รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มสุราเมรัย ๓) ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายถึง ผู้มีความเชื่อ ในพระปัญญาตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า ๔) ผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ หมายถึง ผู้มีความเสียสละ แบ่งปัน ให้ทาน ๕) ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา หมายถึง ผู้ฝึกตนจนเกิดปัญญา มีความรู้ความสามารถพิจารณา เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คุณสมบัติดังกล่าวทั้งหมด จึงเป็นหลักธรรมปฏิบัติ กล่าวคือ นอกจากแสดงคุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกาแล้ว ยังเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของอุบาสก เริ่มตั้งแต่การเข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ มีที่พึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้อยู่ในศีล ๕ เป็นปกติ มีความศรัทธาในพระปัญญาการตรัสรู้ กฎของธรรมชาติ และความจริง ที่ปรากฏอยู่ใน กฎธรรมชาตินั้น ซึ่งเป็นบ่อเกิดให้เกิดแรงบันดาลใจ และมีความเพียรที่จะศึกษา และปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระองค์ หมั่นทำความดีด้วยการสละ การให้ทาน และพัฒนาตน ให้เป็นผู้มีปัญญาเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง อันเป็นวิถีของอริยบุคคล เพื่อความดับแห่งกิเลส ถึงความสิ้นทุกข์ทั้งปวง ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

## ๒.๖ ธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่อุบาสก อุบาสิกา

ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงแก่ อุบาสก อุบาสิกาพวกแรกๆ ทำให้บุคคล เหล่านั้น ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุธรรม รู้แจ้งธรรม ข้ามความสงสัยแล้ว จนบรรลุเป็นพระอริยบุคคล ในระดับต่างๆ ได้แก่ อนุปุพพิกถา และ สามุกกังสิกธรรมเทศนา ดังปรากฏใน พระไตรปิฎก ดังนี้

ลำดับนั้น ยสกุลบุดรราเริงเบิกบานใจว่า ‘ได้ยินว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง’ จึงเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร

<sup>๕๑</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๕/๑๓๕-๑๓๖.

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุพุทฺธิกา คือทรงประกาศ ๑. ทานกา (เรื่องทาน) ๒. สีลกกา (เรื่องศีล) ๓. สัคคกา (เรื่องสวรรค์) ๔. กามาทีนวกา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม) ๕. เนกขัมมานิสังสกกา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม) แก่ยสกุลบุตรผู้นั่งอยู่ ณ ที่สมควร<sup>๕๒</sup>

เมื่อทรงทราบว่า ยสกุลบุตรมีจิตควรอ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใส จึงทรงประกาศสามกัถสิกขธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่ยสกุลบุตร ณ อาสนะนั้นแล้ว ‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา’ เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี<sup>๕๓</sup>

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่ตรัสรู้ ไม่เข้าใจอริยสัจ ๔ ทั้งเราและเธอ จึงได้วิ่งเร่รอนไป (ในชาติทั้งหลาย) สิ้นกาลนานอย่างนี้<sup>๕๔</sup>

ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาค ตรัสอนุพุทฺธิกาแก่อุบาลีคฤหบดี กล่าวคือ เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ โทษ ความบกพร่อง ความเศร้าหมองแห่งกาม ทรงประกาศอานิสงส์ในเนกขัมมะ ครั้นทรงทราบว่า อุบาลีคฤหบดี มีจิตพร้อม มีจิตนุ่มนวล มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตปลาบปลื้ม มีจิตเลื่อมใสแล้ว จึงทรงประกาศสามกัถสิกขธรรม<sup>๕๕</sup> เทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค<sup>๕๖</sup>

จากพุทธพจน์ดังกล่าวทั้งหมดนี้ แสดงว่า พระธรรมแรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง คือ อนุพุทฺธิกา เป็นพระธรรมที่ทำให้บุคคลมีจิตเลื่อมใส อ่อนโยน คือ ชัดเกล่าจิตให้บริสุทธิ์ ปราศจากนิวรณ์ ทำให้จิตเบิกบาน พระองค์จึงทรงประกาศ คือแสดงธรรมที่มีความสำคัญสูงยิ่งขึ้นไปอีก เรียกว่า สามกัถสิกขธรรมเทศนา คือ อริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทำให้บุคคลเห็น ความเกิดดับของสรรพสิ่ง คือเห็นตามความเป็นจริง ซึ่งทำให้บุคคลเป็นจำนวนมากสามารถบรรลุธรรมเปลี่ยนจาก ปุถุชนบุคคลเป็นอริยบุคคลในระดับต่าง เกิดจากการฟังธรรมเทศนาดังกล่าว

ดังนั้น บุคคลเป็นจำนวนมาก ที่นับถือลัทธิเดิมที่มีอยู่ในสมัยนั้น เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว เข้าถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ ก็ประกาศตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา เรียกว่าเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาแทนลัทธิเดิม ธรรมที่ทรงแสดงแก่อุบาสก อุบาสิกาส่วนใหญ่ นั้น ได้แก่

<sup>๕๒</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

<sup>๕๓</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๓.

<sup>๕๔</sup> วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๗/๑๐๔.

<sup>๕๕</sup> สามกัถสิกขธรรมเทศนา แปลกันว่า พระธรรมเทศนาที่สูงส่ง หรือเป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง ไม่เหมือนกับเรื่องอื่นๆ ที่มักตรัสต่อเมื่อมีผู้ทูลถาม หรือสนทนาเกี่ยวข้องไปถึง (จากหนังสือพุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย หน้า ๘๔๖)

<sup>๕๖</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๖๕.

อนุพุทฺธิกา เป็นธรรมที่ทรงเริ่มต้นแสดงเพื่อเป็นการปูพื้นจิตของผู้ฟังก่อน แล้วจึงแสดง อริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ นักปราชญ์ผู้รู้ ได้แสดง อนุพุทฺธิกา และ อริยสัจ ไว้ดังนี้

อนุพุทฺธิกา ๕ คือ เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไป โดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์ ได้แก่

- (๑) ทานกา เรื่องทาน กล่าวถึงการให้ การเสียสละเผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือกัน
- (๒) สีลกกา เรื่องศีล กล่าวถึงความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม
- (๓) สัคคกา เรื่องสวรรค์ กล่าวถึงความสุข ความเจริญ และผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดีของกาม ที่จะพึงเข้าถึง เมื่อได้ประพฤติดีงามตามหลักธรรมสองข้อต้น
- (๔) กามาทีนวกา เรื่องโทษแห่งกาม กล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องของกาม พร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาแต่กาม อันไม่ควรหลงใหลหมกมุ่นมัวเมา จนถึงรู้จักที่จะหน่ายถอนตนออกได้
- (๕) เนกขัมมานิสังสกกา เรื่องอานิสงส์แห่งความออกจากกาม กล่าวถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม และให้มีฉันทะที่จะแสวงความดีงามและความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น<sup>๕๗</sup>

ตามปกติ พระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแล้วทำให้คฤหัสถ์ผู้ฟังสามารถประพฤติปฏิบัติตามจนบรรลุเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ นั้น โดยมากจะทรงแสดงอนุพุทฺธิกานี้ก่อน แล้วจึงตรัสแสดงอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ ได้แก่

- (๑) ทุกข์ คือ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ขาติ ขรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์
- (๒) ทุกขสมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา
- (๓) ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกย้อม ไม่ติดขัด หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน

<sup>๕๗</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๙-๑๘๐.

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า “ทางสายกลาง” มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา<sup>๕๘</sup>

อริยสัจ ๔ นี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การแสดงอริยสัจ ๔ นี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามุกกังสีกาธรรมเทศนา

กิจในอริยสัจ ๔ คือ หน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้อริยสัจ หรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่

(๑) ปริณญา คือ การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า ทุกข์ อริยสัจ ปริณญะย ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา

(๒) ปหานะ คือ การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า ‘ทุกขสมุทัย อริยสัจ ปหาตพฺพ’ สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา

(๓) สัจฉิกิริยา คือ การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า ‘ทุกขนิโรธ อริยสัจ สัจฉิกาตพฺพ’ นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือบรรลุ ได้แก่การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ

(๔) ภาวนา คือ การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า ‘ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ ภาเวตพฺพ’ มรรคควรเจริญ คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ไขปัญห<sup>๕๙</sup>

การแสดงอริยสัจจึงเป็นภาคทฤษฎี ส่วนกิจในอริยสัจเป็นภาคปฏิบัติ บอกหน้าที่เพื่อปฏิบัติอริยสัจในแต่ละข้อ เพื่อให้บุคคลสามารถลงมือปฏิบัติให้สำเร็จ เสร็จสิ้น และในการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยสัจนี้ จะต้องให้อริยสัจแต่ละข้อสัมพันธ์กันกับกิจแต่ละอย่าง ดังนี้คือ ๑) ทุกข์ ควรกำหนดรู้ ๒) สมุทัย ควรละ ๓) นิโรธ ควรทำให้แจ้ง ๔) มรรค ควรเจริญ จึงจะเป็นการแสดงและเป็นการปฏิบัติโดยชอบ และถูกต้อง

## ๒.๗ สรุป

จากการศึกษาความเป็นมาและวิธีปฏิบัติของพุทธมามกะในสมัยพุทธกาล สามารถสรุปได้ว่า ด้วยพระปัญญาธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีต่อเวไนยสัตว์ ทรงนำธรรมะที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้ว มาสั่งสอนให้เหล่านมนุษย์ทั้งหลายได้รู้ตาม ด้วยภาชิตของ

<sup>๕๘</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๕๕.

<sup>๕๙</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, หน้า ๑๕๖.

พระองค์ไพเราะ ชัดเจน แจ่มแจ้ง ข้ามความสงสัย ทำให้ผู้ได้ฟังธรรม บ้างได้ดวงตาเห็นธรรม บ้างเกิดความเลื่อมใส ได้พร้อมประกาศตน เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต ชื่อว่าเป็น อุบาสก อุบาสิกา ธรรมเทศนาที่เริ่มทรงแสดงแก่อุบาสก อุบาสิกา คือ ๑) อนุปพพิกขา เป็นธรรมที่กล่าวถึงตามลำดับ แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปตามลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของบุคคลให้ประณีตเป็นขั้นๆ เพื่อพอกจิตให้ออกไกลจากความยินดีในกาม ปราศจากนิเวรเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี และ ๒) อริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ๒.๑) ทุกข์ คือ ความทุกข์ ควรกำหนดรู้ ๒.๒) ทุกขสมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ควรละเสีย ๒.๓) ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ควรทำให้แจ้ง ๒.๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ควรให้เจริญ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงในอริยสัจ ๔ นี้ ย่อมทำให้จิตอยู่ในสภาพที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้อีกต่อไป หมดสิ้นกิเลสตัณหา ภพใหม่ไม่มีต่อไป คือ พระนิพพาน

นอกจากนี้ เมื่อพระเจ้ามahanามทรงทูลถามถึงความเป็นอุบาสก อุบาสิกา มีคุณสมบัติอย่างไร พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงชี้แจงรายละเอียดคุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกาแก่พระเจ้ามahanามทรงทราบ ว่า ผู้ได้ชื่อว่าเป็น อุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ถึงสรณะเข้าถึงพระรัตนตรัย ๑ ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑ ผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ๑ ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑ และด้วยคุณสมบัติเหล่านี้จึงเป็นเป้าหมาย เป็นวิธีปฏิบัติของบุคคล เพื่อให้เป็นผู้มีคุณสมบัติตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ เพื่อได้ชื่อว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกา

ด้วยวิธีปฏิบัติของอุบาสก อุบาสิกา ตามคุณสมบัติข้างต้น ทำให้อุบาสก อุบาสิกา ในสมัยพุทธกาลมีความสำคัญและมีบทบาทในด้านต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น ปฏิบัติเป็นแบบอย่างชีวิตที่ดี ประพฤติดี มั่นคงในพระรัตนตรัย, ดำรงอยู่ในศีล, อุปัฏฐากบำรุงพระภิกษุภิกษุณี, สร้างเสนาสนะ, เผยแผ่ธรรม, ดังปรากฏมีผู้คนมากมาย ทุกชนชั้น ทุกวรรณะ ตั้งแต่กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือแม้जनताल ที่หันมานับถือพระพุทธศาสนา และประกาศตนเป็นอุบาสก อุบาสิกาเป็นจำนวนมากในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาลมีอุบาสก อุบาสิกาเป็นจำนวนมาก สามารถแบ่งกลุ่มได้ ดังนี้

อุบาสก อุบาสิกา ผู้เป็นเลิศ (เอตทัคคะ)<sup>๖๐</sup>

**อุบาสก** ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็น เอตทัคคะ มีปรากฏ ดังนี้ คือ

๑. ตปัสสะและภทฺธิกะ ผู้เลิศในด้านถึงสรณะก่อน
๒. สุทัตตอนาถบิณฑิกคฤหบดี ผู้เลิศในด้านให้ทาน
๓. จิตตคฤหบดี ผู้เลิศในด้านแสดงธรรม
๔. หัตถกอาฬวกะ ผู้เลิศในด้านสงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔

<sup>๖๐</sup> เอตทัคคะ หมายถึง ผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นผู้เลิศ เป็นผู้ยอดเยี่ยมในด้านใดด้านหนึ่ง.

๕. เจ้าหมานามศากยะ ผู้เลิศในด้านถวายนรสประณีต
๖. อุคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี ผู้เลิศในด้านถวายนรสนะที่น่าพอใจ
๗. อุคคฤหบดี ผู้เลิศในด้านอุปัฏฐากพระสงฆ์
๘. สรรัมพัฏฐเศรษฐีบุตร ผู้เลิศในด้านเลื่อมใสแน่นแฟ้น
๙. หมอชีวกโกมารภัจจ์ ผู้เลิศในด้านเลื่อมใสบุคคล (เป็นที่รักของปวงชน)
๑๐. นกุลบิดาฤหบดี ผู้เลิศในด้านสนิทสนมคุ้นเคย<sup>๖๑</sup>

อุบาสกกลุ่มนี้ หลังตั้งความปรารถนาเพื่อจะเป็นเอตทัคคะในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ก็ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ นาน ๑ แสนกัป ซึ่งได้สมปรารถนาในสมัยพระพุทธเจ้าโคตรมะนีเอง

**อุบาสิกา** ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็น เอตทัคคะ มีปรากฏ ดังนี้ คือ

๑. นางสุชาดา เสนานีภุมมพี ผู้เลิศในด้านถึงสรณะก่อน
๒. นางวิสาขา มิครมาตา ผู้เลิศในด้านถวายนร
๓. นางขุชุตตรา ผู้เลิศในด้านพหุสูต
๔. พระนางสามาวดี ผู้เลิศในด้านเมตตาวิหารี
๕. นางอุตตรานันทมาตา ผู้เลิศในด้านยินดีในฉน
๖. นางสุปวาสา โกฬยธิดา ผู้เลิศในด้านถวายนรสนะประณีต
๗. นางสุปปยา ผู้เลิศในด้านอุปัฏฐากภิกษุไข้
๘. นางกาตยานี ผู้เลิศในด้านเลื่อมใสแน่นแฟ้น
๙. นางนกุลมาตา ผู้เลิศในด้านกล่าวคำคุ้นเคย
๑๐. นางกาฬี ผู้เลิศในด้านเลื่อมใสเพราะฟังตามๆ กันมา<sup>๖๒</sup>

เช่นเดียวกับอุบาสกผู้เป็นเอตทัคคะ อุบาสิกากลุ่มนี้ เริ่มตั้งความปรารถนาเพื่อจะเป็นเอตทัคคะในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ก็ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ นาน ๑ แสนกัป ซึ่งได้สมปรารถนาในสมัยพระพุทธเจ้าโคตรมะนีเอง

<sup>๖๑</sup> อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘-๒๖๗/๓๒-๓๓.

<sup>๖๒</sup> อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘-๒๖๗/๓๒-๓๓.